

Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde Tarımsal Üretim Süreçlerine İlişkin Geleneksel Bilgi Belleği

Zeynep Nagihan Kahveci*

*Kahveci, Z. N., Türk Folklor Araştırmaları/Turkish Folklore Research journal. 2025/1. Sayı: 370, 92-121.
e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfa55. <https://turkfolklorarastirmalari.com>*

Öz

Geleneksel bilgi belleği insanın hayatta kalabilmek için doğayla girdiği etkileşimler neticesinde oluşturduğu yaşamın hemen hemen her alanını kapsayan bir bellektir. İnsanın bu bilgi belleğini oluşturmasını sağlayan çevresine dair yaptığı gözlem ve yaşadığı deneyimlerini aktarabilme becerisidir. Bu bilgi belleğinin gözleme, deneyime ve içinde bulunan şartlara bağlı olarak uyum sağlayıcı olması insanın birbirinden farklı pek çok çevrede yaşamını sürdürmesine neden olmuştur. Geleneksel bilgi belleğini beslenmeden barınmaya, giyim kuşamdan sağlığa kadar birçok alanda görebilmek mümkündür. Ancak çalışmanın sınırlılıkları gereği burada geleneksel bilgi belleğine tarımsal üretim faaliyetleri bağlamında odaklanılacaktır. Konuyu somut örnekler üzerinden inceleyebilmek için İhsan Hınçer tarafından kurulan ve 1949-1980 yılları arasında yayımlanmış olan *Türk Folklor Araştırmaları* dergisi tarımsal üretim faaliyetleri konulu yazılar özelinde taranmıştır. Taramalar neticesinde elde edilen yazılarda tarımsal üretim sürecine dair ekim, dikim öncesi, sırası, sonrası aşamaları, kullanılan araç gereçler, halk takvimi, tarımsal üretimin inanç-inanış ve sözlü kültürel ifade boyutunu anlatan yazılara ulaşılmıştır. Yazılar arasında tarım folkloru konusunu ele alan ve çalışma alanı olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Dergideki bu yazılar, tarımsal üretim faaliyetlerinin aşamaları, kullanılan araç-gereç diğer bir ifadeyle maddi kültür unsurları hakkında geleneksel bilgi belleğine dair bilgi vermesinin yanı sıra inanç- inanışa bağlı olarak ritüelistik

*Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilimi Bölümü |Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Folklore Department. znkahveci@ankara.edu.tr.
ORCID ID: 0000-0002-4510-9806

yanını ve sözlü kültürel ifade boyutunu da göstermektedir. Dahası bu yazılar aracılığıyla tarımsal üretim faaliyetleri üzerinden yazıldıkları dönemden bugüne yaşanan kültür değişmelerini görebilmek de mümkün olmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Türk Folklor Araştırmaları* dergisi, geleneksel bilgi belleği, geleneksel ekolojik bilgi, halk bilgisi, tarım folkloru

Traditional Knowledge Memory Regarding Agricultural Production Processes in the Turkish Folklore Research Journal

Abstract

Traditional knowledge memory is a comprehensive repository encompassing almost every aspect of life, created through human interactions with nature to ensure survival. It is the ability of humans to observe their surroundings and convey the experiences they have lived, which enables the formation of this knowledge system. The adaptability of this knowledge to specific conditions through observation and experience has enabled humans to sustain life in diverse environments. Traditional knowledge memory can be observed in various domains, including nutrition, shelter, clothing, and health. However, due to the limitations of the study, the focus here will be on traditional knowledge systems in the context of agricultural production activities. To examine the topic with concrete examples, articles on agricultural production activities published in the journal *Turkish Folklore Research*, founded by İhsan Hınçer and published between 1949 and 1980, were analyzed. These articles provided insights into the stages of agricultural production—pre-sowing, sowing, and post-harvest—tools and equipment used, folk calendars, and the dimensions of agricultural production related to beliefs, rituals, and oral cultural expressions. Among these, there are studies addressing agricultural folklore and treating it as a research field. The articles in the journal not only shed light on the stages of agricultural production and the tools and equipment used, which represent material culture elements, but also illustrate the ritualistic and oral cultural expression dimensions tied to beliefs. Furthermore, these articles make it possible to trace cultural changes over time, from the period they were written to the present, through the lens of agricultural production activities.

Keywords: *Turkish Folklore Research* journal, traditional knowledge memory, traditional ecological knowledge, folk-lore, agricultural folklore

Giriş

İnsanın doğayla etkileşime girmesindeki temel motivasyonlarından birisi beslenme ihtiyacı olmuştur. Yaşamın sürdürülebilirliğini sağlamada ana etken olan beslenme ve bunu sağlayan gıdalara dair arayış ilk çağlardan bugüne insanlığın başlıca meselesidir.

Bu nedenle insanlık, içinde bulunduğu iklim ve coğrafyaya bağlı olarak “beslenme çantası”nı oluşturmuştur. İnsanın içinde bulunduğu şartlara uyarlanabilme becerisi bu çantanın dolmasını sağlayan uyarlanma stratejileriniⁱ geliştirmesini sağlamıştır. Avcı-toplayıcı yaşam biçiminden tarımsal üretime geçiş insanın beslenmeye dair arayışının sonucunda olmuştur. Diğer bir ifadeyle insan, doğanın kendisine sunduklarının ötesine geçerek kendisi üretmeye başlamıştır. Besin arayışına dair ortaya çıkan bu uyarlanma stratejileri insanlık tarafından tesadüfi olarak ortaya konulmamıştır. Bu stratejilerin ortaya çıkışı insanın doğayla etkileşime girmesi neticesinde oluşan deneyimsel, gözleme dayalı, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bilgi belleği sayesinde olmuştur. Geleneksel bilgi belleği sadece beslenme alanında değil tarımsal üretimden giyim-kuşama, barınmaya, botaniden zoolojiye yaşamın hemen hemen bütün alanlarında bulunmaktadır. Bu nedenle halkbilimi (folklor), antropoloji başta olmak üzere sosyoloji, biyoloji, coğrafya ve mimari gibi disiplinlerde de çalışma alanı olarak yer almaktadır. Çalışmada geleneksel bilgi belleği halkbilimi disiplini temelinde tarımsal alan özelinde sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma doğrultusunda Türkiye halkbilimi çalışmaları tarihinin en uzun soluklu süreli yayınlarından olan İhsan Hınçer’in kurduğu *Türk Folklor Araştırmaları*ⁱⁱ dergisinin tüm sayıları tarım folklorunda geleneksel bilgi belleği bağlamında taranmıştır. Tarama neticesinde ortaya çıkan yazılarda tarım alanındaki geleneksel bilgi belleğinin nasıl ele alındığı, bu belleğin aktarım sürecinin takip edilebileceği sözlü kültürel ifade ve inanç-inanış boyutu, maddî kültürü gibi ana konular ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı ortaya çıkan bu konular üzerinden tarımsal üretime dair geleneksel bilgi belleğinin deneyime ve gözleme dayalı olma, içinde bulunan şartlara uyarlanma, bilginin aktarım yollarının neler olabileceğini somut örneklerle gösterebilmektir.

1. Geleneksel (Ekolojik) Bilgi

Nebi Özdemir’e göre geleneksel bilgi belleği insanlığın birbiriyle ve doğayla etkileşimleri neticesinde oluşturduğu, aktardığı ve yaşattığı bir bellektir (2018, s. 2). Geleneksel bilgi, doğal çevreyle uzun süreli etkileşim geçmişine sahip insanlar tarafından sürdürülen ve geliştirilen birikimli bir bilgi, uygulama ve temsiller bütünü olarak tanımlanmaktadır (ICSU ve UNESCO, 2002, s. 9). Literatürde kavramın adlandırmaları çeşitlilik göstermektedir. Martha Johnson, bu bilginin halk ekolojisinden geleneksel çevre ya da ekolojik bilgisine, yerli/ yerel bilgiden arazi/ alan/ toprak bilgisine kadar çeşitli

adlandırmaları olduğunu ifade etmektedir (1992, s. 2). Fikret Berkes, “ekolojik” yanına vurgu yaptığı geleneksel ekolojik bilgi kavramının kullanımının 1980’lerde yaygınlaşmaya başlamasına rağmen tarihinin antik avcı-toplayıcı kültürler kadar eski olduğunu dile getirmektedir. Berkes’e göre kavram avcılık, balıkçılık, tarım ve diğer geçim faaliyetlerini yürütme biçimlerini kapsamaktadır (2008, s. 2, 6). Tüm bunlar geleneksel bilgi belleğinin oluşmasını sağlayanın insanın içinde bulunduğu çevreyi anlamaya çalışması, yaşamını sürdürebilmek için dikkatlice çevresini gözlemlemesi ve deneyimlerini aktarması olduğunu göstermektedir.

Zamanla nesilden nesle aktarılan bilgi anlamına gelen geleneksel bilgi (Ristroph, 2012, s. 84) geçmiş deneyimler ve gözlemler üzerine kurulmuştur (Mugabe, 1998, s. 3). Diğer bir ifadeyle geleneksel bilgi, deneysel değil deneme yanılma yoluyla deneysel olarak oluşan, yaşanan çevrenin keskin bir dikkatle gözlemlenmesi neticesinde birikimsel olarak meydana gelmektedir. Bu bilgi kuşaklar arasında aktarılırken içinde bulunan şartlar ile yeni gözlemler ve deneyimlerle beraber güncellenmektedir. Geleneksel bilginin güncellenmesi vurgusuyla geleneksel olması tezat olarak görülebilir. Durumun tezat olmadığını Russel Lawrence Barsh’ın geleneksel bilgi hakkında “geleneksel” olan şey onun antikliği değil, edinilme ve kullanılma şeklidir yönündeki değerlendirmesi açıklamaktadır (1999, s. 74). Geleneksel bilginin gelenekselliliğinin temel noktası kuşaklar arasında sözlü olarak aktarılmasıdır.

Öte yandan gelenek kavramının doğrudan kendisinin içinde bir güncellenme barındırdığı noktasında Tayfun Atay’ın kavrama dair değerlendirmesi önemlidir. Atay’a göre gelenek geçmişten bugüne yol alarak sabit kalmaz, bugünün toplumsal dinamikleri ve aktörleri tarafından belirlenir. “Bugün”ün belirleyiciliği kapsamında değişir, seçilir. “Gelenek, ‘gelen-ek’tir: Geçmişten bugüne gelen, bugünde var olan ve geleceğe de uzanacak ‘ek’; bir yapıcı öz yahut ‘maya’dır” (2004, s. 155-156). Gelenek kavramının içerdiği güncellenme vurgusu geleneksel bilgi belleğinin değişime, dönüşüme açık yanını da göstermektedir.

Geleneksel bilgi belleği içerisinde toprak, hava, su, botani, zooloji gibi temel bilgi alanlarını barındırmaktadır. Bu çalışmanın sınırlılıkları gereği tarımsal üretim özelinde geleneksel bilgi belleğine bakıldığından tüm bu bilgi alanları insanın yiyecek üretim faaliyetini sağlayabilmesi için önemlidir. İnsan içinde bulunduğu çevreyi bu bilgiler

doğrultusunda değerlendirmekte toprağın bakımını nasıl yapacağını ve ekime hazır hâle ne zaman geleceğini, tohumunu nasıl ayıracağını, saklayacağını, hangi hava koşullarında ekim yapabileceğini, ne kadar sulaması gerektiğini belirleyebilmektedir.

2. Halkbilimi Disiplini İçerisinde Geleneksel Bilgiye Karşılık Olarak Halk Bilgisiⁱⁱⁱ

Geleneksel bilgi veya geleneksel ekolojik bilginin bu çalışmanın da temelini oluşturan halkbilimi disiplinin tarihçesi içinde temel ve önemli bir yeri bulunmaktadır. Disiplinin adlandırma meselesi başta olmak üzere halkbiliminin çalışma konularının neredeyse tamamına geleneksel bilgi konusunun sirayet ettiği görülmektedir.

Genel kabule göre 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir disiplin olan halkbilimi^{iv}, Sedat Veyis Örnek, “bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vardırmayı amaçlayan bir bilim” olarak tanımlamaktadır (2018, s. 21). Disipline adını veren halkbilimi kavramının ortaya çıkışına dair en genel geçer kabul 1846 yılında İngiliz William John Thoms’un *Athenaeum* adlı dergiye Ambrose Merton müstear adıyla gönderdiği yazıda “popüler antikite” karşılığında İngilizce bir kavram olarak “Folk-Lore” terimini önermesidir. Literatürde *folklore* teriminin ilk kullanımının William John Thoms’a ait olduğu genel kabulü yer alsa da kendisinden önce bu kavramın Almanca karşılığı olarak *volkskundenin* kullanıldığını, Thoms’un kavramın İngilizce karşılığını belirtmiş olabileceğini ileri süren araştırmalar da bulunmaktadır. (Boratav, 1973, s. 5; Çobanoğlu, 2015, s. 23, 38-39; Oğuz, 2008, s. 10; Örnek, 2018, s. 21). *Folklore* kavramına bakıldığında ‘folk’un halk, ‘lore’un ise bilgi ve/veya bilim olarak karşılığının olduğu görülmektedir. (Yıldırım, 1998, s. 39; Tan, 2003, s. 9).

Folklore teriminin Türkçe karşılığı hususunda uzunca bir dönem kullanılan *halk bilgisi* kavramı bu çalışmanın da konusu olan *geleneksel bilgi* kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Hasan Münüsoğlu’na göre geleneksel bilgi bilimsel bilgiden ayrılmaktadır. Araştırmalar, karşılaştırmalar, deneyler, uygulamalar yoluyla elde edilen bilimsel bilgiden farklı olarak geleneksel bilgi, uzun yılların deneyimiyle elde edilen,

toplumlar tarafından uygulanan, kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürölen bir bilgi biçimine karşılık gelmektedir. Gündelik hayatın her alanını kapsaması, toplumsal anlamda yaşamı kolaylaştırıcı ve düzeni sağlayıcı pratik bilgileri içermesi geleneksel bilginin başlıca özellikleridir (2020, s. 153). Geleneksel bilginin bu özellikleri halk bilgisi kavramıyla olan paralelliğini göstermektedir.

Disiplinin adı olarak da kullanılması önerilen halk bilgisi teriminin zamanla halkbilimi disiplinin çalışma kadroları içinde bir üst başlık olarak yer aldığı görölmektedir. 1927-1928 yıllarında Türk Halk Bilgisi Derneği tarafından hazırlanmış ve 1928 yılında yayımlanmış olan *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*^v adlı çalışmada muhite (çevreye), eve, ev eşyasına, sanatlara ve mesleklere, elbiseye, gıdaya, âdetlere, itikatlara (inançlara), bilgiye, şiire, temaşaya (tiyatroya), hikâyeye, musikiye, raksa ve hukuka dair halk bilgisi olmak üzere on beş ana kadro başlığı sıralanmıştır (Tan, 2003, s. 12-14). Sedat Veyis Örnek tarafından hazırlanan kadro listesinde de ana konu başlığı olan *halk bilgisini* halk hekimliği- halk baytarlığı, halk botaniği-halk zoolojisi, halk meteorolojisi- halk takvimi ve halk hukuku alt konularına ayrılmış olarak görmekteyiz (2018, s. 23, 25).

Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmış ve 1976 yılında uygulamaya konulmuş olan Türk Folklor Arşiv Kılavuzu'nda da halk hekimliği (tıbbi), halk veterinerliği (baytarlığı), halk meteorolojisi, halk takvimi, halk hukuku, halk matematiği, halk botaniği (bitki bilimi), halk zoolojisi (hayvan bilimi), halk ekonomisi ve halk taşıtları, taşıma teknikleri alt başlıklarını içeren "halk bilgisi" üst başlık olarak yer almaktadır. Daha sonra bu kılavuzun motiflere kadar inen detaylı çeşitlemesi Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü (HAGEM) tarafından Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuzu adıyla yayımlanmıştır (Tan, 2003, s. 15-19). Kılavuzun bu çeşitlemesinde de "halk bilgisi" üst başlığı altında günlük yaşam, geleneksel kurumlar, halk sağaltıcılığı, halk meteorolojisi, halk takvimi (zaman ölçümü), halk hukuku, halk ekonomisi, halk matematiği ve bunların içeriklerinin alt başlıklarla daha da detaylandırıldığı görölmektedir (HAGEM, 2001, s. 63-79). Nail Tan'a göre de folklorik malzeme; "bilgi hâline gelmiş folklorik malzeme: Atasözü, destan, halk ilaçları gibi"; "yaşanan folklorik malzeme: Doğum, düğün, ölüm gelenekleri gibi"; "sanat haline gelmiş folklorik malzeme: Halk oyunları, türküler, el sanatları gibi"

olmak üzere üç biçimde karşımıza çıkmaktadır (2003, s. 10). Tan'ın bu sınıflan-dırmasında yer alan "bilgi hâline gelmiş folklorik malzeme" geleneksel bilgi kavramının içeriğine denk geldiği düşünülebilir.

Halkbilimi tarihinde tarımsal üretim faaliyetleri özelinde geleneksel bilgi konusuna baktığımızda^{vi} karşımıza Şerif Baykurt'un "Türkiye'de Folklor" adlı çalış-masında tarım konusuna dair yaptığı genel değerlendirmesi çıkmaktadır (1976, s. 165):

Yurdumuzda tarım folkloru çalışmaları üzerinde önemli çalışmalar yapıldığı söylenemez. Bu konuda yapılmış belli başlı bir kitap önerebilme olanağına bile sahip değiliz. Dergi ve gazetelerde yazılmış yazılar bile, halkımızın çoğunluğu çiftçi olduğu hâlde, folklor dallarının diğer bölümleri üzerinde yazılan yazılardan azdır.

Baykurt, tarım folkloruna dair yaptığı bu değerlendirmenin ardından, 1934-1950 yılları arasında Türkiye'de bulunan Prof. Alexander Rustow'un^{vii} hazırladığı "Kadim Anadolu Adet ve An'aneleri" adlı broşürün bu konuda katkısı olduğunu belirtir. Bu broşürde Rustow'un Anadolu'da çiftçilik ve tarıma dair folklor bilgisini belirleyebilmek adına hazırladığı bir soru listesi^{viii} yer almaktadır. (1976, s. 165)

Halkbilimi tarihi içerisinde tarım temelli geleneksel bilgiye dair çalışmaların izlerini sürülmesi gereken kurumlardan öne çıkan Halkevleri'dir. Halkevleri, *Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İçtimai Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycülük, Müze ve Sergi* olmak üzere dokuz şube ve faaliyet alanında çalışmalarını sürdürmüştür (Öztürkmen, 2009, s. 78). Tarım meselesi temelinde Halkevlerinin Köycülük şubesinin sürdürdüğu faaliyetler tarımsal üretimin mekânı olan köylere dair bilgi sağlaması açısından önemlidir. Öztürkmen, köycülük şubesinin Halkevlerinin daha ziyade eğitim ve sosyal reform alanındaki faaliyetlerinin sürdürülmesi kısmında yer aldığını belirtmektedir. Bu şubeyle köylere tıbbi ve sosyal yardımların ulaştırılmasını sağlamak, bu arada da köylü ile şehirli aydın arasında bir kaynaşma sağlanması hedeflenmiştir (2009, s. 78). Köycülük şubesi bu kaynaşmayı sağlamak için köy gezileri düzenlemiştir. Bu gezilerin, çeşitli alanlardan uzmanların köylülere tarımda verimi nasıl artıracabilecekleri, ürünlerini nasıl pazarlayabilecekleri, üretici kooperatiflerini nasıl kurabilecekleri hususunda yol gösterme hedefleri vardır

(Karaömerlioğlu, 2017, s. 61). Halkevlerinin *Kütüphane ve Neşriyat* şubeleri de çıkardıkları yayınlarla yapılan derlemeleri, *Köycülük* şubesi kapsamında düzenlenen köy gezilerine dair notları basarak erişilebilir hâle gelmelerini sağlamıştır. Öztürkmen, *Müze ve Sergi* şubesinin folklorun materyal kültür alanına ilişkin derlemelerinin de yerel etnografi müzelerinin altyapısını oluşturmaya yönelik faaliyetler kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmektedir (2009, s. 81). Halkevlerinin bu yöndeki faaliyetleri sırasında derlenen maddi kültür ürünlerinin arasında da yine tarıma dair malzemenin olması ve bunların müzelerde sergilenmesi, derlendikleri dönemin tarımsal üretim araç gerecine dair bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

Halkevleri tarafından yayımlanan çok sayıda dergi bulunmaktadır. Bu dergilerin hepsini incelemek çalışmanın kapsamını aşacağı için her ne kadar Ankara Halkevinin yayın organı olarak kabul edilse de uygulamada hepsini kapsayan *Ülkü* dergisi özelinde konuyla ilişkin bir tarama yapılmıştır. Recep Ertürk, *Ülkü* dergisinin Halkevleri'nin merkez yayını olduğunu ve ayrıca *köycülük* kolu çalışmalarının da bu dergi aracılığıyla duyurulduğunu belirtmektedir. *Ülkü*, köy konusuyla özel olarak ilgilidir hatta dönemin köy konularına hemen her sayısında yer veren tek yayınıdır (1997, s. 34). *Ülkü* dergisinin tarımsal üretimin mekânı olan köye dair geniş bir içeriğe sahip olması nedeniyle dergide tarıma dair geleneksel bilgiyi ve uygulamaları içeren bir tarama yapılmıştır. Dergi beşinci sayısından itibaren "Köy Anketi" (*Ülkü*, 1933, s. 362) başlığı Dergi beşinci sayısından itibaren "Köy Anketi" (*Ülkü*, 1933, s. 362) başlığı altında bir soru formu yayımlamıştır. Köyleri ziyaret eden kişilerden bu anketleri doldurup dergiye göndermelerini istemişlerdir. Ankette *İktisadi Vaziyet* ana başlığı altında yer alan "Ziraat bilgisi, pulluk ve saire, at, öküz, tavuk sayısı, tohum ıslahı, toprak dinlendirme, gübreleme, sulama vaziyetleri" (*Ülkü*, 1933, s. 364) bölümü yer almaktadır. Köy anketine gelen cevaplar derginin daha sonraki sayılarında *Köycüler Bölümü* ana başlığı altında yayımlanmıştır. Bu yazılara bakıldığında konu edindikleri köylere dair tasviri bilgiler verdikleri ve romantik duygularla yazıldıkları görülmektedir. Dergide tarım ve hayvancılığı konu edinen yazılarda bir yandan tarımsal üretim ve hayvancılığa dair var olan uygulamalar hakkında bilgi verilirken bir yandan da bu uygulamaların "modernleştirilmesi" ve köylünün çoğu konudaki yetersizliğinin giderilmesi gerektiğine dair vurgunun belirgin olduğu görülmektedir.

Halkbilimi tarihinde önemli başvuru kaynaklarından birisi de 1984 yılına kadar yapılmış olan yayınları kapsayan ve dört cilt hâlinde yayımlanmış olan “Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası”dır. Bibliyografyaların ilk iki cildinde tarımsal üretim ve hayvancılığa dair doğrudan bilgi içeren konuların *Etnografya* bölüm başlığı *Çiftçilik-hayvancılık* alt başlığı altında belirtildiği görölmektedir. *Halk baytarlığı*, *Hayvanlara ilişkin Gelenek ve İnanmalar*, *Halk takvimi*, *Yağmur Duası* gibi alt başlıkların ise *Sosyal Hayat Çeşitli Pratik ve Tatbikatlar* üst başlığı altında yer almaktadır. Üçüncü ciltte tasnif konusunda bir değişikliğe gidilmiştir. Tarım ve hayvancılığa dair yazıların yine *Etnografya* bölüm başlığıyla ancak *Halk Ekonomisi* alt başlığı altında belirtildiği görölmektedir. Dördüncü ciltte ise *Etnografya* bölüm başlığı bulunmamaktadır, sözü geçen konuyla ilgili yazılar doğrudan *Halk Ekonomisi* başlığı altında yer almaktadır (Millî Folklor Enstitüsü, 1971; Millî Folklor Enstitüsü, 1973; Millî Folklor Araştırma Dairesi, 1975; HAGEM, 1999).

Halkbilimi disiplinin tarihinde *Millî Folklor Enstitüsü*^{ix}nün önemli bir yeri vardır. Enstitü kurulduktan sonra yurt genelinde yapılan derlemelerden elde edilen malzemeler, daha önce sözü edilen “halk kültürü kümeleme kılavuzuna göre” tasnif edilip, kayıt altına alınmıştır. Kurum tarafından yürütölen araştırmalara tarımsal üretim özelinde bakıldığında halk mutfağı, mevsimlik bayramlar (Nevruz, Hıdrellez vb.), halk takvimi ve meteorolojisi, halk baytarlığı, gibi alanlardaki geleneksel bilgi, birikim ve uygulamaları kapsadığı görölmektedir (Tan, 2003, s. 56; URL-1).

Halkbilimi Çalışmaları tarihinde geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi konusunun temel bir yeri olduğu görölmektedir. Geleneksel bilgiyi halkın gündelik yaşamını sürdürebilmesi için gözleme ve deneyime dayalı olarak oluşturduğu pratik yaşam bilgisi olan halk bilgisi kavramına karşılık olduğu anlaşılmaktadır. Halkbiliminin çalışma kadrolarında bu yaşam bilgisine dair kategorileri de görmekteyiz.

3. Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde Tarımsal Üretim Bağlamında Geleneksel Bilgi Belleğinin İzini Sürmek

İhsan Hınçer tarafından çıkarılan *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*^x Türkiye halkbilimi çalışmaları tarihinde 1949’dan 1980 yılına kadar yayımlanan en uzun soluklu dergi

olması, ham derleme verilerine yer vermesinin yanı sıra betimleyici ve analitik yazıları harmanlayan bir yaklaşıma sahip olması özelliklerinden dolayı önemli bir yere sahiptir (Gürçayır Teke, 2020, s. 81; Yıldırım, 1998, s. 63). Dergide tarımsal üretim faaliyetleri, tarım folkloru anahtar sözcükleri üzerinden yapılan taramalarda sözü geçen konu özelinde pek çok yazı tespit edilmiştir. Toprağın işlenmesinden ekinin işlenmesine, düven sürmeden harman dökmeye, bahçecilikten çapacılığa kadar tarımsal üretim faaliyetlerini anlatan yazılar bulunmaktadır. Dergide gıda hazırlanması, halk mutfağı alanları özelinde bulgur kaynatma ve çekme, kış hazırlıkları ve tarımsal üretimle birbirinden ayrılması pek mümkün olmayan hayvancılık gibi çeşitli konuları içeren; yağmur duası, saya gezme, koyunun 100'ü, Hıdırellez, çiğdem pilavı gibi yine tarımsal üretim faaliyetlerinin ve hayvancılığın takvimini belirleyen çeşitli uygulamalara dair yazılar da yayımlanmıştır. Geleneksel bilgi belleği kapsamında değerlendirilebileceğimiz tüm bu yazıların içerisinde tarımsal üretim faaliyetleriyle ilgili pratik bilgiyle bu bilginin uygulanmasına yardımcı halk takvimi ve inanç-inanış pratikleri gibi konuları ele alan yazılar odağa alınmıştır. Ayrıca tarımsal üretime dair geleneksel bilgi belleğinin sözlü kültürel ifade boyutuna değinen yazılar da değerlendirilmiştir.

Türk Folklor Araştırmaları dergisinde tarımsal üretim faaliyetlerini konu edinen yazılara bakıldığında öncelikle üretim pratiğinin nasıl yapılacağına dair bilgilere yer veren yazılar olduğu görülmektedir. Tarımsal Üretim faaliyetleri ekim öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç temel aşamadan oluşmaktadır. Ekim öncesi süreç, toprağın belirlenmesinden hazırlanmasına kadar olan aşamaları kapsamaktadır. Bu noktada doğru toprağın seçilmesi, hazırlanması ve toprağın "tava gelmesi" olarak adlandırılan ekim yapılacak kıvama gelmiş olmasının bilgisi önemlidir. En önemlisi ekimin yapılacağı elverişli zamanın belirlenmesidir. Bunu sağlayacak olan ise insanın döngüsel takvimini takip ederek elde ettiği meteoroloji bilgisiyle oluşturduğu halk takvimi olmaktadır.

Muzaffer Uyguner'in "Kandıra'da Toprağın İşlenmesi" başlıklı yazısı toprağa dair geleneksel bilgi belleğine örnek teşkil etmektedir (Uyguner, 1959, s. 1986):

(...) kasaba çiftçileri üçlü bir dinlendirme ile toprağı işler. İki yıl değışik ekim yapılır ve üçüncü yıl ekim yapılmayarak toprak dinlendirilir. Tabiatıyla kimyevî gübre bilinmez. Hayvan gübresi de bulunursa kullanılır.

Uyguner'in yazısında yer alan bilgiler tarımsal üretimle birlikte toprağın mikrobiyolojisinin de korunması gerektiğine dair bilincin geleneksel bilgi belleği içerisindeki karşılığını göstermektedir. "Değişik ekim" olarak belirtilen ekim biçimi diğer bir ifadeyle "münavebeli ekim", toprağın bir yıl dinlendirilmesi ile hayvansal gübrenin kullanımı toprağın ve tarımın sürdürülebilirliğini sağlayabilmeyi hedefleyen geleneksel bilgi belleğine işaret etmektedir.

Toprağın ekim yapılmaya hazırlanması sürecini Mürsel Köse "Kars'ta Kotan-1" başlıklı yazısında püf noktalarını ve kotan adı verilen tarım aletinin bu süreçte kullanımını detaylarıyla anlatmaktadır (1963a, s. 3148):

Bilindiği gibi ziraatta toprak ne denli yumuşatılırsa, verimi de o denli artar. Yaşlımız iyi yumuşatılmış, yabancı otlardan aklanıp arınmış toprağa "höllük gibi toprak" derler. Gerçekte "höllük" körsıçan'ın (köstebek)in, toprağın altında yuvasını açar açmaz dışarıya attığı ince ve saf toprağa verilen addır. İşte kotan denilen âlet ile arazi herk (nadas) edilir. Yani toprak çevrilerek alt-üst edilir. Üstteki otlar altta kalıp çürür. Alttan otsuz köksüz saf toprak yüze çıkarılmış olur. Ve sonra bu toprağa ekin ekilir.

Köse'nin ifadeleri verimli toprağın hangi özelliklere sahip olduğuna dair bilgiyi verirken bunu sağlayacak olan maddi kültür unsuru olan kotanın işlevlerini de anlatmaktadır. "Höllük gibi toprak" ifadesi de istendik toprağın yerel dildeki karşılığını göstererek tarımsal üretim yapanlara kolaylık sağlayacak tanımlayıcı bilgiyi vermektedir.

Kotanın koşulacağı zamanı tayin etmenin belirli kıstasları bulunmaktadır (Köse, 1963c, s. 3198):

Bu denli zaman içerisinde yıldızların seyirleri devamlı Astronomik farklılıklar gösterirler. Usta öküzçüler^{xi} bu farkları hesaba katarlar. Bunda güçlük çekmezler. Yılların verdiği alışkanlıkla; belli dağ ve tepeleri değişmez nokta olarak ele alır yıldızların bu tepelere göre gösterdikleri günlük farkları gözleriyle ayarlarlar. Bu hususta da "BİR MİNARE BOYU" veya "BİR MIZRAK BOYU" gibi ölçü ve deyimler kullanırlar. Fakat çoğunlukla vakit tayininde ÖTÜCÜ-KUŞLARDAN, özellikle de "BILDİRCİN" yahut "TARLA-KUŞU"ndan faydalanılır. En sağlamı budur. Bildircin ya da tarla-kuşu ötüncü kotanı koşarlar. Bunları, seslerinden tanırlar. Her ikisi de şafaktan önce, fakat bildircin daha önce öter. İlk baştan ortaklık kurup, anlaşmalar yapılırken, kotanın YILDIZLARA GÖRE mi, yoksa KUŞ-ÖTÜMÜ'nde mi koşulacağı ve bunlardan hangilerinin gözönüne alınacağı da kararlaştırılıp anlaşılır. Bulutlu havalarda yıldızların seçilmesi güçlüğü kendisini gösterdiğinden ötürü, bu yolda en çok ötüncü-kuşlardan yararlanma yoluna gidilir.

Yukarıdaki ifadeler kotanın koşulacağı zamanın belirlenmesinde gökyüzüne, coğrafyaya ve zoolojiye dair ciddi bir gözlem bilgisine sahip olunması gerektiğini göstermektedir. Kotanın koşumuna yıldızların durumuna ya da kuşların ötümine göre mi başlanacağının belirlenmesinde havanın bulutlu olup olmamasına dikkat edilmesinde geleneksel bilginin içerisinde bulunulan şartlara göre uyarlanmasının örneğini görmekteyiz. “Yılların verdiği alışkanlıkla” ifadesi de zaman tayinine dair oluşturdukları geleneksel bilgi belleğinin deneyimsel ve gözleme dayalı yanına işaret etmektedir.

Kotanın koşumunun başlayacağı tarih belirlenirken toprağa dair geleneksel bilginin bilinmesinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır (Köse, 1963a, s. 3149):

Genel olarak kotana her yıl 22 Haziran “gündönümü” ile beraber çıkılır. Çünkü gündönümünden sonra bitkiler, artık o yıl içerisinde yeniden çimlenip kök tutmazlar. Böylece herk, tekrar yabancı otların baskınına uğramaktan korunmuş olur.

Tarımsal üretim sürecinin, bir maddi költür unsuru olan ve üretimin gerçekleşmesinde önemli bir yeri olan kotan üzerinden anlatıldığı bu yazı dizisi üzerinden sadece üretime dair geleneksel bilgi belleğinin izleri sürölmemektedir. Aynı zamanda yaşamlarının temelini oluşturan beslenmelerini sağlayacak tarımsal üretimin mihenk taşı olan kotana ve beraberinde doğanın döngüsüne bağlı olarak, gündelik hayatlarındaki zamanı bölümlendirdikleri ve adlandırdıkları görölmektedir (Köse, 1963a, s. 3148-3149):

Genellikle halk arasında “kotan zamanı” anlamına kısada “kotan” deniliyor. Çok defa “Bildir kotanda dünyaya gelmişti” yahut, “kotan gelecek ki bir yıl ola” vb. gibi deyimlerle tarih düşürürler (...) Bugün yaşlılarımız arasında yaşayıp gelen “halk takvimi”ne göre Temmuz ayının adı “Kotanayı” dır.

Kotanın koşulması için uygun zamanın tayininde doğanın döngüsüne dikkat edilmesinin yanı sıra inanç-inanış boyutu da belirleyici olmaktadır (Köse, 1963d s. 3224):

İnancını İslâm Dini’nden alan bir geleneğe göre, Cuma günleri kotan koşulmaz. O gün gerek hayvanlar ve gerek insanlar için bir dinlenme, temizlenme ve çeşitli ihtiyaçları giderme günüdür. (...) Cuma günleri kotan gözden geçilir.

Ekim sırası artık toprağın ekime hazır olduğu, tohumun toprakla buluşma aşamasıdır. Ekim pratiğinin uygulanması sırasında da geçmişten bugüne aktarılan geleneksel bilgi belleğinin olduğu görölmektedir. Veli Varol “Çumra İlçesinin Alanlı Köyünde Ekime Dair Bazı Tâbirler ve Âdetler” adlı yazısında ekim sürecini maddi kültür boyutuyla anlatmaktadır (1950, s. 95):

Köyde; harmanı kaldırdıktan sonra yağmurların yağmasını müteakip çift sürmeye başlarlar. Sabahleyin tarlaya saçacağı tohumu, keçi kılından yapılmış bir heybeye koyarak varsa eşeğinin, yoksa uslu öküzlerden birinin sırtına veya kendi omuzuna atar ve tarlasına giderler. Sapanına eğeyif denilen ağaçtan yapılmış bir halka ile bağlı ve zılgarla (zincirle) tutturulmuş boyunduruğa öküzünü koşup; Bismillâhirrahmanirrahim sözüyle: Haydi oğlum diyerek daha evvel tohum saçtığı evleği sürmeye başlar.

Tohumun kendisi ve saklanması kadar tohumu toprağa atacak kişi de önemlidir. Bu kişinin özelliklerini Mustafa Turan “Tohum Bırakma” başlıklı yazısında ifade etmektedir (Turan, 1970, s. 5599):

Köyde ilk tohum bırakacak kimse sınanmış kişilerden olmalıdır. Geçen yıllarda ilk defa tohum bıraktığı için havalar bereketli gitmişe bunlar sınanmış kişilerdir (...) Köylü hangi gün tohum bırakacaksa onu önceden kararlaştırır. Duasını yaptıktan sonra uğuru belirlenmiş kişiler tarafından tohum bırakılır. Her aile haftanın hangi günü kendisi için iyi tanınmışsa o gün tohum bırakır.

Tohum atacak kişinin “sınanmış kişilerden” sečilmesi bu pratikte de deneyim ve gözlemin yerini göstermektedir. Ayrıca burada tek başına tohum atma bilgisinin yeterli görülmediğini istendik olanın gerçekteşmesinin diğer bir ifadeyle bereketin sağlanması inanç-inanış boyutuyla da desteklendiği anlaşılmaktadır.

Tohum bırakmanın zamanını belirlemede dikkat edilen hususlar vardır.

Tohum bırakma genellikle öğle veya ikinci namazı kıldıktan sonra yapılır. Tohum bırakmada yılın sayılı günleri de hesaba katılmaktadır. Yayla yerlerde karlar her ne kadar erken kalkarsa kalksın eski hesap martın on yedisinden önce buğday ekmek tecrübeli çiftçilerce iyi görülmez. Bugün halk takviminde KÜRDOĞLUNUN KAYADA KALDIĞI gündür. On yedi martı on sekize bağlayan gece kürdoğlu kayalıkta kalmış ve indirilmesine imkân bulunamayınca halk merak etmiş ve babasını teselliye çalışmışlardır. Babanın cevabı şu olmuştur. “Bu gece yarısına kadar hava soğuk olacaktır, oğlan o vakte kadar donmazsa ondan sonra hava ısınır ve bundan sonra sıcak başlar.” Neticede babanın dediği gibi çıkmıştır. Çiftçilerimiz arasında yaygın olarak bilinen bu olaydan evvel ekilen buğdaylarda kör hastalığı görölmektedir. Soğuktan ve dondan ileri gelen bu hastalıktan her çiftçi endişe duyduğu için hesaplamayı günü gününe takip ederler. (Turan, 1970, s. 5599)

Tohum atma zamanının belirlenmesinde de doğanın döngüsüne dair gözlem etkili olmaktadır. Dahası yayla yerlerde kar erkenden kalksa bile ekim yapılmaması gerektiği vurgusu halk takviminin coğrafyaya ve iklime göre değişkenlik gösterdiğini ve uyarlandığını göstermektedir. "Tecrübeli çiftçiler" olarak işaret edilenler iklime ve coğrafyaya dair geleneksel bilgi belleğine sahip olan kişilerdir. Burada "kürdoğlunun kayada kaldığı gündür" olarak halk takvimine yerleşen ifade deneyime bağlı olarak olmuş bir anlatıdan hareketle sınanmış bilginin sözlü kültürel ifade boyutunda yer aldığını anlatmaktadır.

Tohumun saçıldığı toprakta yetişebilmesi için bazı istendik ve beklendik durumların gerçekteşmesi gerekmektedir. Bu istendik durumu sağlayacak olan toprağın yeterli neme sahip olmasıdır.

Yahu Ali dayı! Bizim yerde hiç gönen (yağmurdan sonra toprakta altta husule gelen ıslaklık) yok. Hi'i bizde de yok lan Ahmat! Allah bilir amma bu saçığımız tohumlar boşa gidecek diye konuşarak (yemeklerini) yerler. -Gönenin ehemmiyetini belirtmek için şunu söyleyeceğim. İhtiyar birisinin canının acıtan birine veya ihtiyar ana ve babanın kendilerine bakmayan çocuklarına ilenirken (beddua ederken) -Yaha (keşke) gönenmeyesin derler -Kalkıp tekrar çift sürmeye devam ederler. (Varol, 1950a, s, 96)

Varol'un aktardığı bilgilerle gönenin üründen verim elde edilebilmesindeki önem, vurgulanırken sözlü kültürel ifade boyutunda bir beddua içerisinde yer almasından yararlanılmıştır. Ürünün bereketini ve verimini sağlayacak olan gönenin yokluğu üzerinden toplumsal yaşamın belirlediği kültürel normlara uyulmaması durumunda bir cezalandırma temennisinde bulunmaktadır. Bu da tarımsal üretimle toplumsal yaşamı belirleyen kültürel yaşamın nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

Vandana Shiva'nın ifadesiyle "yaşamın başlangıcı ve kaynağı" (2019, s. 29) olan tohum tarımsal üretimin temelini oluşturmaktadır. Besin zincirinin tarladan sofraya olan yolculuğunda önemli bir yere sahip olan tohum etrafında gerçekteşirilen tarımsal uygulamalarda toprak, su veya havaya dair geleneksel bilgi belleğinin yanı sıra inanç-inanış boyutunun da önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Ekimden sonraki bakım süreci, ürünün istendik şekilde ve miktarda elde edilebilmesi için çok önemlidir. Bu sürecin el önemli pratiklerinden birisi de

apalamadır. Hasan Erata'nın "Vakfıkebir'de Otu Haftası" adlı yazısında apalamaya dair bazı bilgiler vermektedir (Turan, 1970, s. 5599):

Köyde kalanlar da mısır çapası yaparlar. İki defa yapılan bu apaya: ot kazma denir, çünkü mısır fidanlarının dibinde yabancı otları kestikleri için böyle söylerler. İkinci apa bitince mısır fidanları otlardan kurtulmuş olur. Artık yaylaya gitme bu çalışanlara hak olmuştur.

Erata'nın ifadelerinden mısır apasının kaç kere ve nasıl yapılması gerektiği, adlandırılması gibi pratik bilginin yanı sıra söz edilen yerde yaylaya gitme zamanının belirleyicisinin tarımsal üretim faaliyetleri olduğunu anlamaktayız.

apa yapma pratiğine yer veren bir başka yazı Yaşar Gezer'e ait "Serik-Zaimler Köyünde apacılık" adlı yazıdır (Gezer, 1962, s. 2878):

Pamuğa tam üç defa çapa yaparlar. Onlar için çapa yapmak ayrıca bir zevktir. apacılık yalnız iş değildir. Köy halkı birbirine yardım ederler. Bir gün Ahmet ağalarınki apalanır. Akşamdan apalanacak tarla kararlaştırılır. Tarla sahibi halkı haberdar eder. Köy halkı bu işe "Gedevil" diyorlar.

Gezer'in ifadelerinden yazıya konu olan yerde pamuğa üç defa çapa yapılması gerektiği bilgisinin yanı sıra gündelik hayattaki komşuluk, akrabalık gibi ilişkilerin tarımsal üretim faaliyetleri etrafında nasıl Şekillendiği de anlaşılmaktadır.

Tarımsal üretim faaliyetlerinden birisi de fidan dikimidir. Sadık Koçak "Gaziantep'te Derlenen Folklor Maddeleri" yazısında fidan dikim zamanının belirlenmesine, fidanın nasıl dikileceğine dair uygulama bilgisinin yanı sıra inanç-inanış boyutuna da değinmiştir (Koçak, 1960, s. 2147):

Gaziantep ve çevresinde ağaç yetiştirmek için fundalık denilen yerlerden fidan çıkarılır. Fundalıktan ıkarılan fidanlar ekim ayından itibaren bahçelere dikilmeğe başlanır. Fidan dikilirken bir çukur açılır, bu çukura madenî para atılır, ondan sonra fidan yerleştirilerek çukur toprakla doldurulur; "Ya Rab' Sen rast getir, emeğimizi zay (zayi), etme" denilir. Bu suretle ağaç dikilmiş olur.

Fidan dikimini anlatan bu ifadeler, üretim faaliyetlerinde tek başına üretime dair bilginin yeterli olmadığını aynı zamanda kutsal olanın desteğiyle sürecin istenilen Őekilde tamamlanabileceğini düşündüklerini göstermektedir.

Ekilen ürünlerin istendik derecede olgunlaşıp ürüne dönüşmesi hasat zamanının geldiğine işaret etmektedir. Hasat zamanı pratiklerine dair örnekleri de dergide bulmak mümkün olmaktadır. Bu süreç yazılarda ekin işleme veya biçme olarak geçmektedir.

Ekin işlemeye; daha evvel olmasından, önce arpadan başlanır. (...) Arpayı yolarken -ki dalma elle yolunur ellerine anız (ekinın yapraklarının parçası ve bir de ekin kökleri) batmasın diye parmaklarına, bilhassa ekini koparmakta büyük rolü olan küçük parmağa, icap ederse ondan sonraki parmaklara da çarpırt (çapıt, bez) bağlarlar. Buğday işlerken de orak, tırnaklarını kesip parmaklarını acıtmasın ve daha çok şerevle (elde toplanan ekin) diye parmaklarına ellik (Parmak şeklinde ve delik ağaç) takarlar. (Varol, 1950b, s. 141)

Çamşık bölgesinde ekin kemale erişince orakla biçilir, henüz biçer gelmemiştir. Ekinini önce bitirenler toplanıp her gün bir komşuya yardıma giderler. (...) Tarlaya önce giden Besmele çekerek hemen ekinine başlar. (Yalçın, 1968, s. 5002)

Topluca tarladaki ekinler orak ve tırpanla (son yıllarda tırpanın köye girmesiyle) biçilip desteler (küçük yığıntı) ve yumma (büyük dalrevi yığıntı) durumuna getirilir. Tarlalardaki ekinler kağnılarla harman yerine getirilir. (Altınışik, 1976, s. 7668)

Yukarıdaki ifadelerde ekin işleme sürecine dair bilginin yanı sıra bu süreçte kullanılan orak, ellik, tırpan gibi maddi kültür ürünlerine dair de detaylar verilmektedir. Dahası “tarladaki ekinler orak ve tırpanla (son yıllarda tırpanın köye girmesiyle) biçilip” ifadesi tarımsal üretimdeki değişim süreçlerinin nasıl olduğu maddi kültür ürünleri üzerinden gösteren örneklerden birisidir. Tarlada biçilen ya işlenen ekinin süreci harman yerine getirilince de devam etmektedir.

Harmana getirilen ekin, arpa, fiğ gibi hububatlar düvenle dövüldükten sonra harmanın bir yerine yığılır. Harman işleri yazın sıcak günlerine rastladığı için gündüz öbek (tınaz) savurma, esinti olmadığından geceleri yapılır. Komşuların yardımıyla gaz lâmbalarının ışığı altında yabalarla buğday taneleri samandan ayrılmış olur. Ayrılan buğday yığına köyde çeç denir. Çeçi yabancı maddelerden temizlemek için gerekli olacak kalbur, çinevür (kalburun büyüğü) çul, çuval gibi araçlar komşulardan temin edilir. Temizlenen buğday şinikle (ölçü aracı) ölçülüp çuvallara konur. Ve evlere taşınır. Tınaz savurma işlerini erkekler, çeçi kalburla eleme işlerini de kadınlar yapar. (Altınışik, 1976, s. 7669)

Döğenle dövülen ekinin sonrasında tınas savurma diğer bir ifadeyle samanla tanenin birbirinden ayrılması süreci de rastgele değil geleneksel bilgi belleğinin doğrultusunda gerçekleştirilir. Bu sürecin en önemli belirleyicisi savurma işleminin sağlayacak olan istendik rüzgârın esmesidir.

(...) müsait bir rüzgârın esmesi beklenir. Bu rüzgâr bilhassa şimalden esen poyraz (ki buna hoyraz derler) la cenuptan esen lodos (buna da gedevi derler) dur. Diğer gündeğü ve günbatıdan esen rüzgârlar varsa da (gündeğüdan esene dağal, günbatıdan esen rüzgâra da karayel derler.) bunlara karşı pek savurmazlar. Zira devamlı esmedikleri gibi, sık sık yönünü değıştirirler. Ancak küçük ve acele savrulması gereken tınaslar bu rüzgârlarla da savrulabilir. (...) Tınasın savrulması da basit olmakla beraber bir bilgiye dayanır. (Varol, 1952, s. 532)

Tarımsal üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek için gerekli olan pratik bilginin yanı sıra üretim araç-gereçleri de önemlidir. Tüm bu araç-gereçler aynı zamanda halkbilimi disiplini perspektifinde maddi kültür ürünüdür. Dergide tarımsal üretimdeki araç-gereçlerden birisi olan kotanı konu edinen Mürsel Köse'ye ait yazı dizisinde bu alete dair detaylıca bilgi verilmiştir. Köse, kotanın tarihsel süreci, kullanım alanı, malzemesi, çeşitleri, sözlü kültürel ifade boyutunun yanı sıra kendi çizdiği kotan resimleriyle yazısını görüntüyle belgeleme tekniğıyle daha da ayrıntılı bir hale getirmiştir (Köse, 1963a, s. 3147):

Eski Türklerin ağır rençberliğini devam ettiren, Kars'ın kenar mahalleleri ile ova köylerinin çiftçileri, bugün ziraatte Kotan adı verilen bir âlet kullanırlar. Orta ve Batı Anadolu'da bunun pulluk adı verilen ufak tipleri vardır.

Kotan tarımda kullanılan bir maddi kültür unsuru olarak üretimin gerçekleştirilmesinde işlevsel bir araç olarak anlatılmıştır. Ancak yazar, kotanı sadece bu yönüyle ele almamıştır. Kullanıldığı bölgede gündelik yaşamın içindeki etkilerini birlikte çalışma kültürünü nasıl oluşturduğunu da anlatmıştır. Yazıda sözü geçen köyde herkesin tek başına kotan sahibi olabilmesinin hem mal varlığı hem de iş gücü açısından mümkün olmadığı, ailelerin bir araya gelerek durumu çözdükleri belirtilir (Köse, 1963b, s. 3178):

(...) birkaç aile bir araya gelerek, gerekli elemanlarını birleştirip bir kotan düzeni kurarlar ki, buna "MODGAM OLMAK" denilir. Yani imece. Bizde imeci (imece) sözü daha çok, yün tararken, erişte hamuru çiğnerken, tüy çizerken, meyve toplarkeb vb. gibi işlerde gelinler ve kızların bir araya toplanıp iş görmeleri halinde denir. Kotadaki ortaklığa imeci değil "MODGAM" denir.

Birlikte iş yapma, çalışma kültürünün yansıması olan "modgam olmak" veya "imece" olarak çalışmak iş gücü karşılığında ödeme yapılmasını karşılık gelen günümüz iktisat anlayışından farklı bir karşılıklılık anlamına gelmektedir. Karl Polanyi'ye göre "karşılıklılık (...) birbirini tanıyan ve/veya birbiriyle sosyal konumları tarafından

belirlenmiş, o konumla uyumlu ilişkiler kuran insanları içerir". Dolayısıyla buradaki karşılıklılık, komşuluk, hemşehrilik gibi aile bireyleri arasındaki ilişkiye benzeyen dayanışma, sadakat ve güven içeren gibi bir ilişkilenebilir dayanmaktadır (2010, s. 19).

Temel geçim örüntülerinden birisi olan tarımsal üretimin zamanlaması planlanırken deneyimsel ve gözlemsel bilgiler neticesinde oluşturulmuş olan halk takviminden yararlanılmıştır. Gürbüz Erginer'in halk takviminin oluşum sürecini ve özelliklerini açıkladığı bir tanımlaması vardır (1984, s.22):

Herhangi bir yöre insanının, temelde kültürel bir miras olarak edindiği; doğal olgularla, toplumsal kurumlar ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, töresel, eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi.

Doğanın yıllık döngüsünü takip eden insanlık onun ritmiyle birlikte kendi yıllık döngüsünü ve gündelik hayatını planlamıştır. Zamanı da bu planlamaya göre bölümlenmiştir. Dergide halk takvimini konu edinen yazıların tarımsal üretimle bağlantılı kısımları tespit edilmiştir.

M. Kemal Özergin'in "Halk Takviminde Aylar" başlıklı yazısında Erzincan, Giresun ve Van'dan kişilerle yaptığı görüşmeler neticesinde elde ettiği bilgileri aktarmıştır (1969, s. 5276-5277):

Havara ayı: Şimdiki Ekim ayı'dır. "Havara", avare, başıboş demektir. Köylünün işleri azaldığı ve avare kalındığı için böyle denir.

Koç ayı: Şimdi Kasım ayı'dır. Bu ay süresince koç katımı yapıldığı için böyle adlandırılır. (Ahmet Sevinç, Semek Köyü- Erzincan, 1952)

Gücük ayı: Bu ayda arpa, fiğ gibi yazlık tohumlar ekilir.

Mart ayı: Bu ayda sebze ekilir.

Mayıs ayı: Ayın 15'ine doğru "yayla"ya göçülür. Üç ay kadar yaylada kalınır.

Kiraz ayı: Yeni takvimde "Haziran" denir. Ayın 12'sinde ekincinin orağı çıkar. O gün "gün dönümü"dür. Gün dönümü üç gün sürer.

Orak ayı: Bu ayda orak işi devam eder.

Ağustos ayı: Ayın sonlarında yayla'dan "köy"e dönülür.

Haç ayı: Bu ay içinde ekinciler tohumlarını ekerler.

Avara ayı: köyde avaralık ile geçen bir aydır. Kışlık işlerin bittiği zamandır.

Koç ayı: Ay içinde koç katımı yapılır. (Kiraz Karakuş, Köroğlu Köyü- Giresun, 1966)

Mart ayı: Şimdiki takvimle 13 Mart yıl başıdır. Bu ay içinde ekinciler tohum atar.

Gülân ayı (mayıs): Bu ay içinde "yayla"ya çıkılır.

Eylül ayı: Bu ay içinde “güzlük” ve “tîr” tohumlar atılır.

Teşrinisani ayı (kasım): Ayın başlarında “yayla”dan dönülür. Ayın 5-10’u sıralarında “koç katımı” yapılır. (M. Y., Erciş- Van, 1967)

Dr. Kırzioğlu M. Fahrettin de “Erzurum’un Şenkaya İlçesi Merkezi Örtülü’de Halk Takvimi, Çevre Ağzı, Yemiş, Ağaç ve Ot Adları” yazısında da yörenin halk takviminde tarımsal üretimi bağlılığı gösteren kısımlar vardır (1971, s. 5950):

Mart: Döltökümü (kuzulama ayı)

Abril: Çiftayı (Çifte çıkılır, ekin ekilir)

Mayıs: Yağmır-Ayı

Kirez (Haziran)

Vartever, Vartiver: Çayır ayı (Temmuz)

Doğanın ritmini ve bu doğrultuda oluşturduğu takvimini takip eden insanlığın bu doğrultuda inanç-inanış boyutunda bazı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu değerlendirmelerinin bir örneğini M. Fahrettin Kırzioğlu’nun aşağıdaki ifadelerinde görmek mümkündür (1971, s. 5950):

Eski Mart’ın dokuzunda Leğlek- Karı yağarken, ilk leğlekler görölürken, o gün yılın falına bakılır: eğer leğlek, ağzında “kılçık” (başak) getirmişse, ekinler bol olur; eğer “kanlı-çaput” (bez veya eski kumaş parçası) getirirse, o yıl savaş olacağına inanılır. “İlı (yılı) eyi giderisa” Leğlek-Gelişinden sonra çifte-çıkılır; dağ köylerinde, Abril-beşi’nden sonra çifte-çıkılır ve 18 gün ekilir.

Mircea Eliade’ye göre tarım toplumlarında yapılan iş mevsimlerle yönlendirilmektedir. Aynı zamanda bu toplumlarda toprakla ve mevsimler arasında süregiden bir anlaşma doğrultusunda yaşam döngüsü devam etmektedir (2020, s. 359). Halk takvimine dair tüm bu örnekler geçimini tarımsal üretim faaliyetlerden sağlayanların yıllık döngüsünü belirlerken doğanın üretim faaliyetlerine uyumlu döngüsünü esas aldıklarını göstermektedir. Hem yılın tümündeki akışı hem de yıl içindeki gündelik faaliyetlerini belirleyen halk takvimi olmaktadır.

Dünyada gelişen ve değişen teknolojiler tarımsal üretim alanında da etkili olmaktadır. Tarım faaliyetlerinde kullanılan araç-gereçler, hayvanlar da bu teknolojilerle birlikte değişime uğramaktadır. Geçmişte tarlalar öküz ve saban yardımıyla sürölmekteydi. 19. yüzyılda ortaya çıkan çelik sabanlar, harman makineleri, biçerdöverlerin, ekin biçme makinelerinin devamında 20. yüzyılın başlarında mazotlu

traktörün ortaya çıktığını görmekteyiz (Bates, 2018, s. 99; Radkau, 2017, s. 13). Traktörün köylere gelişiyile imkânı olan köylülerden bazıları tercihlerini traktörden yana kullanmaya başladılar. Ancak dönemi için yeni olan traktörün, öküzün tarım kültüründeki yerini tamamen sarsması hemen olabilecek bir şey değildi.

Dergide Ziganalı rumuzlu bir kişi tarafından yazılan “Boz Öküz ve Sarı Traktör” adlı yazıda öküz ve traktör karşılaştırması destan örnekleri üzerinden kültür değişimleri bağlamında incelenmiştir. Yazıda öküzün Anadolu’daki konumu “Anadoluda öküz sanki evin bir üyesi gibidir. Çalışır, karasapana kara toprağı yardırır. Halk şairlerimiz, rençberin bu en yakın dostuna koşma ve destanlar düzmüşlerdir” (Ziganalı, 1963, s. 3000) ifadeleriyle anlatılmıştır. Yazar “çiftçiliğin ilkel unsuru öküz” ve “modern medeniyet unsuru traktör” ikiliğini Sivaslı Âşık Tâlibî Coşkun, Pir Sultan Abdal, Ruhsatî ve Çorumlu Âşık Hüseyin Çırakman’dan seçtiği örneklerle göstermeye çalışmıştır. Bu isimlere ait destan ve koşmalara bakıldığında öküzden de traktörden de hem yakınma hem de memnuniyet içeren ifadeler olduğu görülmektedir. Öküzün arpası, boyunduruğu, nalıyla traktörün benzini, lastiği karasörü arasında ilişki kurulmaktadır. Traktörün hayatı kolaylaştırması ihtiyacı daha pratik ve verimli karşılmasına rağmen öküz halkın zihninden tamamen çıkmamaktadır. Bunda traktörün pahalılığı önemli bir etken olsa da bunun halkın inanç ve inanış dünyasında başka bir karşılığı bulunmaktadır (Ziganalı, 1963, s. 3000-3002):

(...) halkın inançları dolayısıyla öküzde bir bereket sihri görmesi de ayrıca etkilidir. Destanda bu bakımdan traktörün yadırgandığı şu mısralar geçer:
Sürdüğün tarlada bitmiyor otlar
Şimdi anladım ki senden iş çıkmaz
Zenginleri fakir yaparsın motor (Çorumlu Âşık Hüseyin Çırakman)

Dergide tarıma dair yazılardan kuramsal niteliğiyle ön plana çıkan Prof. A. Rüstow’un bir konuşmasının Prof. Orhan Tuna tarafından Türkçeye çevrilmiş hâli olan “Ziraî Folklor ve Mahiyeti” başlıklı yazıdır. Yazı ziraî folklor kavramının kullanılmış olması önemlidir. Geleneksel ziraat sistemlerinin olumlu yönlerini sunan yazıda küçük ve ailevî ziraî işletmeler tarafından yapılan üretimlerin büyük piyasalarda ihtiyaçları karşılayabildiği bunun ve kıymeti anlatılmaktadır. Anadolu’da buğday ve çavdarın ortaya çıkışı ve Anadolu’nun insanlığa hediyesi olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu tahılların kökenine dair bilgilerin, darb-ı mesellerin aranmasının ziraî

folklor açısından önemli olduğuna yazıda değinilmektedir. Yine tarımsal üretimin önemli araçlarından birisi ve maddi kültür unsuru olan sabanın da Anadolu'da ortaya çıkmış önemli ziraî tekniklerinden birisi olduğu da verilen bilgiler arasındadır (Rüstow, 1965, s. 3617-3620).

Dergide tarım folkloruna değinen yazılardan birisi de Ziraat Yüksek Mühendisi Azmi Güleç'in "Türk Tarım Folkloru'na Giriş" başlıklı yazısıdır. Yazıda Türk ziraat tarihi hakkında bilgi verilmekte ve bu tarihçenin içerisinde Türklerin eski dönemlerden beri buğday, arpa, pirinç, darı, mısır ektikleri anlatılmaktadır. Tarımsal üretimin sağlanmasının önemli bir ayağı olan sulama için büyük arklar atıklarından da söz edilmektedir. Bu yazının vurguladığı noktalardan en önemlisi tarım folklorunun araştırılmasıdır. Güleç'e göre "Genellikle, Atasözleri ve Deyimler olmak üzere; Türkü, Mâni, Bilmece, bulmacalar ve Halk Hekimliği= Ev ilâçları, tüm kaynağını Tarım alanımızdan almaktadır" (Güleç, 1970a, s. 5624-5625). Bu değerlendirme tarımsal üretim faaliyetlerinin tarım folkloruna katkısını göstermektedir. Üretime dair oluşan geleneksel bilgi belleğinin en önemli aktarımı sözlü kültürel ifade boyutuyla olmaktadır.

Sözlü Kültürel İfade Boyutu

Geleneksel bilginin en önemli aktarım yolu sözlü kültürden geçmektedir. Sözlü kültürün ritmik boyutu akılda kalmasını ve aktarımını kolaylaştırmaktadır. Bu doğrultuda atasözleri ve deyimler önemli kaynak görevi görmektedir. Dergide tarımsal bilginin sözlü kültürel ifade boyutuna değinen yazılar yer almaktadır.

Korkma Mart'ın kışından

Kork Abril'in Beşi'nden

Yoluyu yoldan eder

Öküzü ayırır eşinden

Bu yüzden "Eski- hesap Abril'in Beşi" (şimdiki 18 Nisan), sayılı fırtına günüdür: yola çıkılmaz, çift için tarlaya varılmaz. (Kırzioğlu, 1971, s. 5950)

Mard-ekini merd olur,

Abril'in ki derd olur.

Yani, Martta ekilenler, zamanında biçilip, harman edilir; Abril (Nisan) ayında ekilenler, geç yetişeceğinden: ya üşür, ya da geciken harmanı yağış altında kalarak, vaktinde tahılı içeri alınamaz, ıslanıp cücererek, zayi oluğ sahibine derd olur. (Kırzioğlu, 1971, s. 5950)

Örtülü ile çevresine, yağmur kuzeydoğudaki Göle ilçesi yönünden gelir, bulular güneyde Muş'a doğru gidince de, yağış yağmaz. Bu yüzden şu deyim yaygın olarak söylenir:
Bulut Göli'ye, dön-gel geriye,
Bulut Muş'a reşber işe. (Kırzioğlu, 1971, s. 5951)

Geleneksel bilgi belleğin aktarımında sözlü kültürün temel olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu bağlamda atasözü ve deyimlerin kısa ve kalıplaşmış ifadeler olarak akılda kalıcılıklarının kolay olması nedeniyle bilginin aktarımında önemli bir araç olduklarını söylemek mümkündür. Konu özelinde dergide Azmi Güleç'in hazırladığı sekiz metinden oluşan bir yazı dizisi yayımlanmıştır. Güleç, bu yazı dizisinde tarım folkloru bağlamında atasözleri ve deyimleri iklime; toprak, su, nadas, gübreyle; ekim işlerine; büyüme, hasat ve harmana; ağaçlara; bağ ve bahçeye; hayvanlara dair olmak üzere yedi ana kategoriye ve bunların alt başlıklarına ayırarak sıralamıştır (Güleç, 1970a, s. 5625).

İklimle ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1970b, s. 5677-5678):

Sabahın kızılıtsı akşamı kış eder.
Akşamın kızılıtsı sabahı güz eder.
Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda.
Martta kuruluk, Nisanda yağmurluk
Nisan yağmurunun her damlası bir buğday danesidir.

Toprak, su, nadas ve gübreyle ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1970c, s. 5804-5805):

Toprak saban yerse, orak altın biçer.
Toprağın karası, buğdayın sarısı.
Üç sür, bir su ver.
İki çapa bir su yerini tutar.
İyi nadas, kıtlık getirmez.
Gübreli yerin gömeci bol olur.
Gübre verdim tarlaya, ekin fazla parlata.

Ekim işleriyle ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1971a, s. 5848-5849):

Tavı bilersen, ekmeği bulursun.
Ek tohumun soylusunu, gör ekinin boylusunu.
Tohumun ar'sı, öküzün irisi.
Çiftçi tohumu şöyle atar: Biri boşa, biri kuşa, biri taşa, biri işe.
Er eken bol alır, er giden yol alır.
Kasımda ek, aralıkta elini çek.
Ekin güzden, yemek tuzdan tad alır.

Yukarıda yer alan sözler tohumun üreticinin zihnindeki yaşamsal önemini bir kez daha göstermektedir. Tohumu atarken söylediği sözler sadece insanın yaşamının sürekliliğini değil içinde bulunduğu çevredeki canlı veya cansız tüm varlıkları önemsedini göstermektedir.

Büyüme, harman ve hasat işleriyle ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1971b, s. 6083-6084):

Sahibinin gözü tarlaya gübre olur.
Başladı orak, kalmadı durak.
Bir dene verir bin dene.
Harmanı çabuk kaldır, tohumu toprağa saldır.
Harman ister dirgen, sen onu al erken.

Tarla ürünleriyle ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1971c, s. 6158-6159):

Buğday başak verince orak bahaya çıkar.
Arpayı kara yere, buğdayı ara yere.
Dimyat pirincidir çok su kaldırır.

Ağaçla ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1972a, s. 6227-6229):

Ağacın yapraklısı, yaprağın meyvelisi.
Ağacı çok olan yerin yağmuru eksik olmaz.
Susuz ağaç meyve vermez

Bağ ve bahçeyle ilgili bilginin aktarımına dair atasözleri ve deyimlerden örnekler (Güleç, 1972b, s. 6332-6334):

Bağ toprağı kızıl olur, bağ bozumu güzün olur.
Bağ bayırda tarla çayırda.
Bağ çapa ister, tarla saban.
Bahçeyi bel, harmanı yel dönderir.
Armutun önü, kirazın sonu.
Karpuz kökünde büyür.

Azmi Güleç tarımsal üretim sürecinin tüm aşamalarına dair bilgiyi aktaran bu atasözlerini miras olarak değerlendirmektedir. Güleç'e göre "[k]öylü babalar oğullarına, yalnız toprak ve ona verilmiş emekleri değil, aynı zamanda toprak üzerindeki çalışmalarından edindiği tecrübe ve bilgileri de miras bırakmaktadır." (Güleç, 1970b, s. 5675). Bu değerlendirme toprağın kendisi miras olarak aktarılmasının ötesinde onun

nasıl işleneceğine, işlenirken iklime, toprağa, suya dair oluşan geleneksel bilgi belleğinin de aktarımının önemli olduğunu göstermektedir. Sözü geçen bu bilginin aktarımının sözlü olması bellekte tutulmasını gerektirmektedir. Sözlü kültürlerde kazanılan bilginin unutulmaması için tekrarın gerekliliğine vurgu yapan Walter Ong'a göre kalıplaşmış düşünme biçimleri bilgelik için elzem bir öneme sahiptir (2010, s. 37). Tam da bu nedenle tarımsal üretime dair geleneksel bilgi belleğinin sözlü kültürel ifade boyutunda atasözleri ve deyimlerin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Atasözleri ve deyimler sözlü kültürdeki geleneksel bilgi belleğinin kalıplaştırmalar ile ritmik deyişler yoluyla tekrar edilmesini, bellekte saklanmasını ve aktarılmasını sağlamaktadır.

Sonuç

İnsanın yaşamını sürdürmesi için temel ihtiyaçlarından olan beslenmeyi sağlayacak başlıca geçim örüntüsü zamanla tarım olmuştur. İnsan, tarımsal üretimi gerçekleştirebilmek için avcı ve toplayıcı döneme ve geçmişe nazaran bugün daha az olmakla birlikte doğayla daima etkileşim içinde olmuştur. Mümkün olduğu kadarıyla doğanın ritmini, döngüsünü takip etmeye ve tarımsal üretim faaliyetlerini bu döngü ile ritme bağlı olarak yapmaya çalışmıştır. *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde tarımsal üretimi odağına alan yazılarda da bunun izini görmekteyiz. Bu yazılar, doğanın keskin bir dikkatle gözlemlendiğini deneysel değil ama deneyimsel bilginin kuşaklar arasında aktarıldığını göstermektedir. Tarımsal üretim faaliyetleri etrafında oluşan geleneksel bilgi belleğinin sadece pratik bilgisi, maddi kültür boyutu değil aynı zamanda bu yazılarda sürece dair inanç-inanış pratikleri de anlatılmaktadır. Dahası geleneksel bilgi belleğinin kuşaklar arasındaki en önemli aktarım yolu olan sözlü kültürün önemi de atasözleri ve deyimler gibi kalıplaşmış sözler üzerinden gösterilmektedir. Yazıların verdiği bilgilerin derlendiği yerlerde ve dönemlerde halk ekonomisinin diğer bir deyişle geçim örüntülerinin, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin, gündelik hayat akışının tarımsal üretimler pratikleri etrafında doğanın döngüsüne bağlı olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Bugün değişen şartlar ve gelişen teknolojilerle birlikte geleneksel bilgi belleği de güncellenmektedir. Bulunulan şartlar ve imkânlar bağlamında geleneksel bilgi belleği işlevsel olanı içerisinde tutarak varlığını sürdürmektedir.

Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yer alan yazıların bazılarında “tarım folkloru” kavramının kullanılması ve öneminden bahsedilmesi de halkbilimi çalışmaları tarihinde konuyla ilgili vurgunun yapılması açısından değerlidir. Dergide tarımsal üretim süreçlerini konu edinen yazılara bakıldığında bu yazıların 1949-1980 yılları arasında Türkiye’nin pek çok farklı yerinde yapılan araştırma ve derleme çalışmaları neticesinde hazırlandığı görülmektedir. Bu yazılar sözü edilen dönemde dair bilgi sağlaması açısından önemlidir. Dergide yer alan bu yazılar tarım folkloruna ya da tarımsal üretim süreçlerinde geçmişten bugüne yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerine dair yapılacak çalışmalar için veri sağlayacaktır. Konu özelinde kültür değişmelerini takip edebilmek adına da önemlidir.

ⁱ “Antropolog Yehudi Cohen herhangi bir topluluğun ekonomik üretim sistemini tanımlamak için uyarlanma stratejisi terimini kullanmıştır. (...) Cohen, ekonomik ve toplumsal özellikler arasındaki ilişkileri temel alarak toplumsal bir tipoloji geliştirmiştir” (Kottak, 2016, s. 297)

ⁱⁱ İhsan Hınçer tarafından kurulan *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinin 1949 ile 1980 yılları arasında 366 sayısına ek 20. yıl özel sayısı yayımlanmıştır. TFA, Hınçer ailesinin derginin yayın haklarını Prof. Dr. Metin Karadağ’a devretmesiyle birlikte *Türk Folklor Araştırmaları Derneği Dergisi* olarak Ekim 2023 tarihi itibarıyla yayın hayatına yeniden başlamıştır.

ⁱⁱⁱ Makalenin bu başlığı altında yer alan bilgiler “Geleneksel Bilginin Günümüz Beslenme Kültürüne Etkileri: Ankara Güdül Tahtacıörencik Köyü” adlı doktora tez çalışmasından alınmıştır (Kahveci, 2023).

^{iv} Halkbilimi disiplinin detaylı tarihçesinin bu çalışmanın konusunun sınırlarını aşacağı düşüncesiyle sınırlı tutulmuştur. Konu hakkındaki kapsamlı ve detaylı bilgi için bakınız: (Alangu, 2020; Baykurt, 1976; Boratav, 1973; Çobanoğlu, 2015; Ekici, 2010; Oğuz, 2008; Örnek, 2018; Öztürkmen, 2009; Tan, 2003; Yıldırım, 1988).

^v “Türk Halk Bilgisi Derneği tarafından 1928 yılında ilk baskısı yapılan Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber, Cumhuriyetin ilanı ile alevlenen ve hız kazanan halk bilimi çalışmaları ile ilgilenecekler yol gösterme amacı taşımaktadır” (Gürçayır Teke, 2020, s. 50-51).

^{vi} Halkbilimi disiplini tarihindeki tüm çalışmaları tarımsal üretim süreçleri özelinde geleneksel bilgi belleği açısından değerlendirmek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından burada disiplinin mihenk taşları denilebilecek başlıca derneklerin, yayın organlarının, çeşitli kurum ve kuruluşların çalışmaları özelinde sınırlandırma yapılmıştır.

^{vii} Sözü geçen yazarın adının doğru yazılışı Alexander Rüstow’dur. Ancak Şerif Baykurt’un “Türkiye’de Folklor” adlı kitabında Alexander Rustow olarak geçmektedir.

^{viii} Sözü geçen broşürdeki sorular için bakınız: (Baykurt, 1976, s. 165-167).

^{ix} “16 Mayıs 1966 tarihinde kurulan Enstitü 13 Temmuz 1973 tarihinde Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı’na, 24 Aralık 1991 tarihinde Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü’ne, 2033 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’nde birinin adı Halk Kültürü Daire Başkanlığı olmak üzere iki Daire Başkanlığı içinde yeni bir yapıya büründürülmüştür” (Oğuz, 2008, s. 35).

^x Dursun Yıldırım folklor araştırmalarını “örtülü devre”, “Türkçü devre”, “sentezci devre”, “dergici devre” ve “bilimci devre” olmak üzere beş döneme ayırmıştır. “Dergici devre”, “Türk Folklor Araştırmaları” dergisinin “Folklor Postası” dergisiyle birlikte başını çektiği dönemdir. Yıldırım’a göre özellikle bu iki dergi Türk folklor araştırmaları için “folklor mektebi” görevi görmüştür (1998, s. 65-66).

^{xi} “Kotana koşulan öküzlerin belli zamanlar terli hem de aç olduklarından yatmaları uygun dinlendirilmeleri gerekir. İşte bu iş için ayrıca görevlendirilen kişilere ‘ÖKÜZCÜ’ adı verilir. Öküzçülük çobanlık demek değildir” (Köse, 1963b, s. 3176).

Kaynaklar

- Alangu, T. (2020). Türkiye folkloru el kitabı. (İ. Görkem, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Altınışik, N. (1976). Ankara'nın Akbaş köyünde imece. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 16, Sayı: 323, s. 7668-7670.
- Atay, T. (2004). Gelenekçilikle karşı-gelenekçiliğin gelgitinde Türk "gelenekçi" muhafazakârlığı. A. Çiğdem (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Muhafazakârlık* (154-178). İstanbul: İletişim.
- Barsh, R. L. (1999). Indigenous knowledge and biodiversity. D. A. Posey (Ed.). *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity* (73-76). London; Nairobi: Intermediate Technology; UNEP.
- Bates, D. G. (2018). *21. Yüzyılda kültürel antropoloji-İnsanın doğadaki yeri*. (S. Aydın vd., Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Baykurt, Ş. (1976). *Türkiye'de folklor*. Ankara: Kalite.
- Berkes, F. (2008). *Sacred ecology*. New York: Routledge.
- Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ.
- Ekici, M. (2010). *Halk bilgisi (Folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Ankara: Geleneksel.
- Eliade, M. (2020). *Dinler tarihine giriş*. (L. Arslan Özcan, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Erata, H. (1975). Tohum bırakma. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 16, Sayı: 312, s. 7362-7363.
- Erginer, G. (1984). *Uşak halk takvimi halk meteorolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ertürk, R. (1997). *Türk sosyolojisinde ve Cumhuriyet döneminde köy tartışmaları*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

- Gezer, Y. (1962). Serik-Zaimler köyünde apacılık. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 7, Sayı: 159, s. 2878.
- Güleç, A. (1970a). Türk tarım folkloruna giriş, *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 12, Sayı: 250, s. 5624-5625.
- Güleç, A. (1970b). İklim ve iklime dair atasözleri, deyimler, *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 12, Sayı: 252, s. 5675- 5679.
- Güleç, A. (1970c). Sulama, nadas ve gübre ile ilgili atasözleri ve deyimler, *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 13, Sayı: 256, s. 5804-5805.
- Güleç, A. (1971a). Ekim işlerine dair atasözleri ve deyimler, *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 13, Sayı: 258, s. 5848-5849.
- Güleç, A. (1971b). Büyüme, hasat ve harman'a dair atasözleri ve deyimler, *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 13, Sayı: 266, s. 6083-6084.
- Güleç, A. (1971c). Tarla Ürünleriyle İlgili atasözleri, deyimler. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 13, Sayı: 269, s. 6158-6159.
- Güleç, A. (1972). Tarla ürünleriyle ilgili atasözleri, deyimler. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 13, Sayı: 269, s. 6158-6159.
- Güleç, A. (1972a). Ağaçlara dair atasözleri ve deyimler. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 14, Sayı: 271, s. 6227-6229.
- Güleç, A. (1972b). Bağ ve bahçeye dair atasözleri ve deyimler, *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 14, Sayı: 275, s. 6332-6334.
- Gürçayır Teke, S. (2020). *Türk halk biliminde derleme: alışmalar, Tartışmalar*. Ankara: Geleneksel.
- HAGEM. (2001). *Halk kültürü belgeliği kümeleme kılavuzu*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (1999). *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası IV*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- ICSU, UNESCO. (2002). *Science, traditional knowledge and sustainable development*. International Council for Science.
- Johnson, M. (1992). Research on traditional environmental knowledge: Its development and its role. M. Johnson (Ed.). *Lore: Capturing Traditional Environmental Knowledge* (3-20). Ottawa: Dene Cultural Institute and the International Development Research Centre.

- Kahveci, Z. N. (2023). *Geleneksel bilginin günümüz beslenme kültürüne etkileri*: Ankara Güdül Tahtacıörencik Köyü [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Karaömerlioğlu, A. (2017). *Orada bir köy var uzakta: Erken cumhuriyet döneminde köycü söylem*. İstanbul: İletişim.
- Kırzioğlu, M. F. (1971). Halk takvimi, çevre ağzı, yemiş, ağaç ve ot adları. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 13, Sayı: 262, s. 5950-5953.
- Koçak, E. S. (1960). Gaziantep'te derlenen folklor maddeleri. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 6, Sayı: 130, s. 2147-2148.
- Kottak, C. P. (2015). Antropoloji: İnsan çeşitliliğinin önemi. (D. Atamtürk, İ. Duyar, O. Özler, M. U. İçen, Çev.) Ankara: De Ki.
- Köse, M. (1963a). Kars'ta kotan-I. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 8, Sayı: 169. s. 3147-3149.
- Köse, M. (1963b). Kars'ta kotan-II. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 8, Sayı: 171. s. 3175-3178.
- Köse, M. (1963c). Kars'ta kotan-III. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 8, Sayı: 171. s. 3198-3201.
- Köse, M. (1963d). Kars'ta kotan-IV. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 8, Sayı: 172. s. 3224-3228.
- Millî Folklor Araştırma Dairesi (1975). *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası III*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Millî Folklor Enstitüsü (1971). *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası I*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Millî Folklor Enstitüsü (1973). *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası II*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Mugabe, J. (1998). *Intellectual property protection and traditional knowledge: An Exploration in International Policy Discourse*. WIPO.
- Münüsoğlu, H. (2020). Eğitimin kültürel temelleri. Z. N. Nahya (Ed.), *Eğitim Antropolojisi* (151-167). Ankara: Nobel.
- Oğuz, M. Ö. (2008). Araştırmaların tarihi. M. Öcal Oğuz (Ed.). *Türk halk edebiyatı el kitabı* (1-42). Ankara: Grafiker.

Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve yazılı kültür sözün teknolojileşmesi*. (S. P. Banon, Çev.) İstanbul: Metis.

Örnek, S. V. (2018). *Türk halkbilimi*. Ankara: Bilgesu.

Özdemir, N. (2018). Geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* (18), 1-28.

Özergin, M. K. (1969). Halk takviminde aylar. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 12, Sayı: 238, s. 5276-5277.

Öztürkmen, A. (2009). *Türkiye'de folklor ve milliyetçilik*. İstanbul: İletişim.

Polanyi, K. (2010). *Büyük dönüşüm: Çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim.

Radkau, J. (2017). *Doğa ve iktidar*. (N. Güder, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Ristroph, E. B. (2012). Integrating community knowledge into environmental and natural resource decision-making: Notes from Alaska and Around the World. *Washington and Lee Journal of Energy, Climate and the Environmet*, Cilt: 3 Sayı: 1 s. 81-131.

Rüstow, A. (1965). Ziraî folklor ve mahiyeti (O. Tuna, Çev.) *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 9, Sayı: 186, s. 3617-3620.

Shiva, V. (2019). *Tohumun hikâyesi*. (A. Caner, Çev.) İstanbul: Yeni İnsan.

Tan, N. (2003). *Folklor (Halkbilimi)*. Ankara: Halk Kültürü.

Turan, M. (1970). Tohum bırakma. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 12, Sayı: 249, s. 5599.

URL-1: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-271749/halk-kulturu-alan-arastirmalari.html>
[Erişim tarihi: 24.05.2023]

Uyguner, M. (1954). Kandıra'da toprağın işlenmesi. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 6 Sayı: 122. s. 1986.

Ülkü. (1933). Köy anketi. *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, 1(5), 362-364.

Varol, V. (1950a). Çumra ilçesinin Alanlı köyünde ekime dair bazı tâbirler ve âdetler. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 1, Sayı: 6, s. 95-96.

Varol, V. (1950b). Çumranın alan köyünde ekin işleme. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 1, Sayı: 9, s. 141-142.

Varol, V. (1952). Çumra'nın alan köyünde tınas savurma ve tahılın taşınması. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 2, Sayı: 34, s. 532-533.

Yalçın, A. R. (1968). Divrik – Çamşık bölgesinde ekinde imece. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 11, Sayı: 228, s. 5002.

Yıldırım, D. (1998). *Türk bitiği*. Ankara: Akçağ.

Ziganalı (1963). Boz öküz ve sarı traktör. *Türk Folklor Araştırmaları*. Cilt: 8, Sayı: 164, s. 3000-3002.

FINANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazarlar, bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.

YAZAR KATKILARI: Yazar, makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.

ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır.

VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The authors declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.

AUTHOR CONTRIBUTIONS: The author has contributed to the manuscript in its entirety.

ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study.

DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons NonCommercial license Attribution International License).